

WPLYW ZASOBÓW ZIEMI I ICH PRZESTRZENNEGO USYTUOWANIA NA CELE PRODUKCJI ROLNICZEJ ORAZ DOCHODY GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE

Stanisław Paszkowski

Akademia Rolnicza w Poznaniu

Streszczenie. Opracowanie ukazuje zmiany w rolnictwie indywidualnym pod wpływem gospodarki rynkowej. Z przeprowadzonych analiz wynika, że wraz ze wzrostem obszaru gospodarstw rolnych rośnie odsetek jednostek podejmujących produkcję rolniczą oraz uzyskujących z tej działalności dochody rolnicze. Pozytywnym zjawiskiem jest wzrost liczby gospodarstw powiązanych z rynkiem, cechujących się znaczną powierzchnią użytków rolnych i nastawionych na osiąganie dochodów z działalności rolniczej. Analizy pokazują też procesy przestrzennego różnicowania rolnictwa w zakresie celów produkcji rolniczej. Wyłaniają się grupy województw o rolnictwie wysoko rozwiniętym, niskim poziomie rozwoju rolnictwa, poprawnie ukształtowanej strukturze obszarowej i dynamicznie rozwijającej się działalności przetwórczej oraz nierolniczych.

Słowa kluczowe: cele produkcji rolniczej, dochody gospodarstw rolnych, zasoby ziemi, gospodarstwa rolne, gospodarstwa samozaopatrzeniowe, działalność przetwórcza, działalność pozarolnicza, struktura obszarowa gospodarstw rolnych

WSTĘP

Procesy transformacji produkcyjnej oraz strukturalnej, zachodzące w gospodarstwach rolnych pod wpływem gospodarki rynkowej, stanowią ważny wymiar dostosowania polskiego rolnictwa do wymogów integracji europejskiej. Występujące w nim główne tendencje zostały przedstawione na łamach *Acta Scientiarum Polonorum*, seria *Oeconomia* w opracowaniu *Procesy polaryzacji funkcjonalnej i dochodowej gospodarstw rolnych w warunkach gospodarki rynkowej* [Paszkowski 2005, s. 59–67]. Z zaprezentowanych w nim rezultatów badań wynika, że w zbiorowości indywidualnych gospodarstw rolnych wyłania się liczna grupa jednostek nieprowadzących działalności rolniczej oraz w mniejszej liczbie – nieosiągająca dochodów z produkcji rolniczej. Praca ukazała też zachodzenie zjawiska polaryzacji dochodowej oraz funkcjonalnej gospodarstw rolnych.

Przeprowadzone w przywołanym opracowaniu analizy nie udzieliły jednak odpowiedzi na wiele pytań. Zaszła więc potrzeba zbadania, w jaki sposób zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych wpływają na procesy produkcyjne oraz zaangażowanie rolników

w działalność pozarolniczą. Odrębną kwestię stanowi problem nasilenia występowania tych zjawisk w poszczególnych regionach kraju. Można bowiem zakładać, że w niektórych z nich gospodarstwa rolne coraz częściej zaprzestają działalności rolniczej pod wpływem oddziaływania gospodarki rynkowej. Istotną kwestią jest więc zbadanie, jak czynnik ten wpływa na skalę działalności rolniczej gospodarstw rolnych oraz uzyskiwane przez nie dochody.

Celem opracowania jest więc ukazanie zmian w zakresie prowadzenia działalności rolniczej i realizacji celów produkcji rolniczej przez gospodarstwa rolne, a także struktury osiąganych przez nie dochodów z produkcji rolniczej w warunkach gospodarki rynkowej w zależności od zasobów ziemi, przestrzennego położenia gospodarstwa rolnego i skali uzyskiwanych dochodów z działalności rolniczej. Na podstawie literatury przedmiotu można postawić hipotezę roboczą, że w warunkach gospodarki rynkowej lepiej sobie radzą gospodarstwa rolne o większych zasobach ziemi i wyższej skali aktywności pozarolniczej. Innymi słowy można twierdzić, że koncentracja działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych (produkcji rolniczej, jak i działalności pozarolniczej) sprzyja uzyskiwaniu przez nie lepszych efektów produkcyjnych i ekonomicznych. W układzie przestrzennym analizy coraz wyraźniej następuje zaś różnicowanie kraju na regiony o charakterze bardziej i mniej rolniczym.

ZAKRES CZASOWY I TERYTORIALNY, MATERIAŁY I METODY ANALIZY

Obserwacje odnoszą się do gospodarstw rolnych i dotyczą lat 1996 i 2002. Badania przeprowadzono korzystając z danych GUS-u pochodzących z powszechnych spisów rolnych 1996 i 2002. W tym celu wykorzystano, tak jak poprzednio, publikacje *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego* [2004] i *Cele produkcji w gospodarstwach rolnych* [2004].

W analizach materiały, oprócz kryteriów czasu obserwacji, celów produkcji rolniczej i udziału dochodów z działalności rolniczej w dochodach ogółem, pogrupowano według zaangażowania gospodarstw rolnych w działalność rolniczą, zasobów ziemi i typu struktury obszarowej. Zaangażowanie w działalność rolniczą określono odsetkiem gospodarstw rolnych: a) prowadzących działalność rolniczą, b) czerpiących dochody z tej działalności, a także c) bez dochodów z działalności rolniczej. Cele produkcji przyjęto, tak jak w poprzednim opracowaniu za GUS, jako wykonywanie działalności rolniczej wyłącznie na potrzeby własne, głównie na potrzeby własne i głównie na rynek [Kierunki... 2004]. W kryterium obszarowym wyłoniono grupy gospodarstw o obszarze użytków rolnych: 1–2, 2–5, 5–7, 7–10, 10–15, 15–20, 20–30, 30–50, 50–100 i powyżej 100 ha, a poziomu dochodów rolniczych – grupy jednostek o udziale dochodów rolniczych: 1–10, 11–30, 31–50, 51–67, 68–90 i 91–100%.

Typy przestrzenne rolnictwa wyłoniono na podstawie teorii polaryzacji struktury obszarowej gospodarstw rolnych. Według jej założeń, zjawisko to w układzie regionalnym występuje w pewnych stałych formach o charakterze typów idealnych, wyrażających wewnętrzne relacje liczby gospodarstw w grupach obszarowych. Na podstawie obserwacji można wyróżnić 6 jej typów: o strukturze jednostajnie malejącej, o charakterze rozkładu normalnego, spolaryzowanej z załamanymi obydwoma biegunami, spolaryzowanej

z załamanym biegunem lewym, spolaryzowanej z załamanym biegunem prawym oraz w pełni spolaryzowanej [Paszkowski 2000].

W 2002 r. I typ struktury obszarowej gospodarstw rolnych występował tylko w województwie śląskim. W II typie struktury podtyp „a” reprezentowane były województwa małopolskie i podkarpackie, a w „b” lubelskie, łódzkie, mazowieckie oraz świętokrzyskie. W typie V struktury w podtypie „a” odnotowano województwo wielkopolskie, a w „b” kujawsko-pomorskie, podlaskie, i pomorskie. W ostatnim typie struktury (VI) podtyp „a” występował w województwach: dolnośląskim, lubuskim, opolskim i zachodniopomorskim, a „b” w warmińsko-mazurskim¹. We wskazanym roku nie odnotowano występowania typów III i IV struktury obszarowej gospodarstw rolnych.

UWARUNKOWANIA OBSZAROWE CELÓW PRODUKCJI ROLNICZEJ I ŹRÓDEŁ DOCHODÓW ROLNICZYCH W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

W układzie obszarowym analizy udziały gospodarstw prowadzących produkcję rolniczą, a wśród nich osiągających dochody z działalności rolniczej, gdyby przedstawić je w formie graficznej, przyjęły kształt paraboli z ramionami skierowanymi w dół (tab. 1). Największa liczba jednostek prowadziła produkcję rolniczą w przedziałach 10–30 ha użytków rolnych. W 1996 r. wartości wskaźników udziału gospodarstw prowadzących działalność rolniczą w tych przedziałach przekroczyły 99%, w 2002 r. były zaś o 2–3 punkty procentowe niższe. Tak więc proces odchodzenia gospodarstw rolnych od produkcji rolniczej dotyczył całej zbiorowości. Jednak w najmniejszym stopniu odnosił się on do jednostek, które można obecnie określać jako średnioobszarowe. Dywersyfikacja dochodów z działalności rolniczej w analizowanych latach nasiliła się i w większym stopniu odnosiła się do gospodarstw o mniejszych oraz większych zasobach ziemi.

Najwyższe odsetki gospodarstw z dochodami z produkcji rolniczej występowały w grupach obszarowych 7–50 ha. O ile w 2002 r. w przedziałach o największym area-le użytków rolnych udziały gospodarstw z dochodami rolniczymi uległy niewielkiemu obniżeniu, o tyle w jednostkach małych (do 5 ha) wzrosły. W grupie obszarowej 1–2 ha działalności rolniczej nie prowadziło co trzecie gospodarstwo rolne, a wśród nich dochodów rolniczych nie uzyskiwało co siódme. W latach 1996–2002 nasileniu uległ więc proces rezygnacji z produkcji rolniczej i czerpania dochodów z działalności rolniczej w gospodarstwach małych, o obszarze do 5 ha użytków rolnych.

Wartości indeksów dynamiki ogólnej liczby gospodarstw i prowadzących działalność rolniczą przyjęły w grupach obszarowych użytków rolnych kształt paraboli z ramionami skierowanymi w górę. Największe ich wielkości odnotowano w klasach powierzchni 1–2 ha i 50–100 ha, przy czym w zakresie skali 2–20 ha przyjęły one wartości ujemne. Zaobserwowano też załamanie wzrostu analizowanych wskaźników dynamiki w jednost-

¹Pierwszy typ województw cechuje się rozdrobnioną strukturą i malejącymi faunkcjami produkcyjnymi rolnictwa, drugi – strukturą rozdrobnioną i rolnictwem ekstensywnym, trzeci – rolnictwem wysoko rozwiniętym i względnie poprawną strukturą obszarową (wykazują charakter wybitnie rolniczy i najwyższe odsetki udziału rolnictwa w tworzeniu PKB), a czwarty – najbardziej poprawną strukturą obszarową, jednak niższym poziomem rozwoju rolnictwa niż w typie poprzednim. Województwa te leżą w zachodniej i północno-wschodniej części kraju.

kach z przedziału powyżej 100 ha. Zjawisko to można oceniać pozytywnie, świadczy bowiem o możliwości zachodzenia w najbliższym czasie procesu dekoncentracji gruntów w gospodarstwach o największym obszarze i ich przepływu do jednostek o mniejszej powierzchni.

W latach 1996–2002 miał miejsce wysoki przyrost liczby gospodarstw bez dochodów z działalności rolniczej we wszystkich grupach obszarowych użytków rolnych. Jego nieregularny charakter był zaś spowodowany niewielkimi liczebnościami gospodarstw w pierwszym roku analizowanego okresu.

Z przeprowadzonej analizy struktury ogólnej liczby gospodarstw i liczby gospodarstw prowadzących działalność rolniczą w układzie obszarowym wynika, że najbardziej liczne były przedziały powierzchni użytków rolnych 2–5 ha, a następnie 1–2 ha. W obu tych zbiorowościach odnotowano dużą koncentrację jednostek w grupach o małym i najmniejszym areale użytków rolnych. Gospodarstwa bez dochodów z działalności rolniczej częściej występowały jednak w klasach o najmniejszej powierzchni użytków rolnych (1–5 ha). Łącznie odnotowano w nich 87,1% jednostek.

Badania w układzie obszarowym analizy pokazują silne zróżnicowanie struktury gospodarstw rolnych ze względu na cele produkcji rolniczej. Udziały jednostek produkujących wyłącznie i głównie na potrzeby własne malały wraz ze wzrostem obszaru użytków rolnych, by następnie nieznacznie wzrosnąć w przedziałach powierzchni powyżej 50 ha. Bardziej liczny był we wszystkich grupach obszarowych ten drugi rodzaj gospodarstw rolnych. Udziały jednostek produkujących głównie na rynek zwiększały się zaś wraz ze wzrostem obszaru użytków rolnych do grupy powierzchni 30–50 ha, a następnie nieznacznie zmalały. W grupie 1–2 ha użytków rolnych tylko 14,7% gospodarstw zbywało produkty rolnicze na rynku, w przedziale zaś powyżej 15 ha – ponad 96%. Zasoby gruntów istotnie więc determinowały powiązanie gospodarstw rolnych z rynkiem.

Badania potwierdzają tezę, że cele produkcji rolniczej istotnie determinują poziom osiąganych dochodów jednostek prowadzących działalność rolniczą. W grupie gospodarstw wytwarzających produkcję rolną wyłącznie na potrzeby własne tylko 77,8% uzyskiwało dochody rolnicze, a w produkujących głównie na rynek – 99,6%. Tak więc rynkowe ukierunkowanie gospodarstw rolnych było nie tylko dodatnio skorelowane z prowadzeniem przez nie działalności rolniczej, ale także z ich nastawieniem na uzyskiwanie dochodów rolniczych.

Udziały dochodów z działalności rolniczej według celów produkcji rolniczej różnicowane są obszarem użytków rolnych [Chmielewska 2002]. Jednak o ile w wypadku gospodarstw powiązanych z rynkiem odsetek jednostek uzyskujących dochody rolnicze we wszystkich przedziałach powierzchni występuje w prawie w równym nasileniu, o tyle w produkujących wyłącznie bądź głównie na potrzeby własne maleje wraz ze wzrostem arealu użytków rolnych. Jest to zjawisko korzystne z ekonomicznego punktu widzenia. Niemniej jednak za racjonalną nie można uznać sytuacji braku osiągania dochodów rolniczych przez gospodarstwa o powierzchni kilkunastu albo i więcej hektarów. Uwzględniając potrzeby żywnościowe rodzin rolniczych można przyjąć, że gospodarstwa produkujące na własne potrzeby (socjalne), a nieosiągające dochodów rolniczych, nie powinny występować w przedziałach o większym areale użytków rolnych niż 2 ha, a co najwyżej w skrajnych wypadkach 5 ha.

cd. tabeli 1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Dynamika gospodarstw; 1996 = 100			-10,6	1,0	-12,8	-33,2	-50,1	-51,8	-52,6	-40,9	-17,8	-55,3	-8,4
Dynamics of farms number; 1966 = 100			-29,3	-41,2	-48,4	-50,5	-50,2	-51,5	-44,0	-17,2	42,3	-7,0	-38,7
produkcji wyłącznie na potrzeby własne producing exclusively for household consumption			52,6	11,6	-10,8	-17,0	-14,9	-5,3	16,3	62,3	118,4	66,0	-1,9
produkcji głównie na potrzeby własne producing mainly for household consumption			76,1	80,9	77,1	71,3	66,5	62,2	58,2	55,0	56,8	58,7	77,8
produkcji głównie na potrzeby własne producing mainly for household consumption			87,7	92,6	94,1	93,0	91,5	88,0	85,9	76,4	65,2	63,3	90,8
The share of farms with incomes from farming in dealing with agricultural production			98,7	99,4	99,6	99,7	99,8	99,9	99,9	99,8	99,7	98,6	99,6

Źródło: Opracowanie na podstawie *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikami gospodarstwa rolnego*. GUS, US w Olsztynie. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. PSR. Olsztyn 2004.

Source: Own calculation on the basis *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikami gospodarstwa rolnego* (Main lines changes of households with agricultural farms users). Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (National Census of People and Households). PSR 2002 (Common Agricultural Census 2002). GUS (Main Statistical Office), US w Olsztynie (Statistical Office in Olsztyn). Olsztyn 2004.

Bardziej pogłębiony obraz procesów zachodzących w strukturze gospodarstw osiągających dochody z produkcji rolniczej daje analiza przeprowadzona według kryteriów udziału dochodów z produkcji rolniczej i powierzchni użytków rolnych. Wynika z niej, że wraz ze wzrostem obszaru użytków rolnych odsetki jednostek o najniższym poziomie dochodu z działalności rolniczej w dochodach ogółem maleją, w pozostałych klasach tego drugiego kryterium rosną, a następnie się obniżają (tab. 2). W klasach poziomu dochodu rolniczego 1–30%, w grupie użytków rolnych 1–2 ha było 72,4% gospodarstw, a powyżej 100 ha – 7,8%. Na przeciwnym biegunie skali dochodowej proporcje te wynoszą odpowiednio 8,6 i 78,8%. Należy też zauważyć, iż wraz ze wzrostem poziomu dochodu rolniczego najwyższe ich częstotliwości przesuwają się wraz ze zwiększaniem się kryterium obszaru z 26,3% w gospodarstwach o najmniejszej powierzchni do 52,9% w klasie 50–100 ha. Kolejny więc raz potwierdza się teza, że większy obszar użytków rolnych sprzyja zachowaniu przez gospodarstwo rolne bardziej rolniczego charakteru ze względu na źródło czerpanego dochodu.

Przeciwnostawne tendencje do wyżej opisanych występują w przedziale użytków rolnych powyżej 100 ha. W tym wypadku odsetki gospodarstw do grupy 51–67% poziomu dochodu rolniczego przyjmują wyższe wartości niż w klasie użytków rolnych 50–100 ha, a powyżej niego – niższe. Wynika z tego, że gospodarstwa rolne o największych zasobach użytków rolnych są do wskazanej wyżej granicy w większym stopniu nastawione na produkcję rolniczą, a powyżej niej – w mniejszym. Oznacza to, że wskazana kategoria gospodarstw rolnych po przekroczeniu pewnej granicy bardziej intensywnie rozwija formy aktywności pozarolniczej, stając się coraz bardziej strukturami produkcyjnymi o charakterze nierolniczym. Znaczenie działu produkcji rolniczej w gospodarstwach tych maleje na rzecz innych form aktywności gospodarczej. Może się to dokonywać ze szkodą dla produkcji rolniczej.

Wskaźniki dynamiki liczby gospodarstw rolnych osiągających dochody rolnicze rosną wraz z obszarem od wartości –27,9% w przedziale 1–2 ha użytków rolnych do 111,5% w grupie obszarowej 50–100 ha (w gospodarstwach największych są znacząco mniejsze i wynoszą 55,1%). Podobne ich wielkości można obserwować we wszystkich grupach poziomu dochodu rolniczego w dochodach ogółem. Należy jednak zauważyć, że pole zakreślone przez ujemne dynamiki liczby gospodarstw rozszerza się wraz ze wzrostem powierzchni do przedziału użytków rolnych 20–50 ha i udziału dochodów rolniczych w dochodach ogółem do wartości na poziomie 68–90%. O ile ubytek gospodarstw osiągających dochody rolnicze na poziomie 1–10% wystąpił w przedziale 1–2 ha, to w klasie dochodu 68–90% w zakresie obszaru 1–50 ha. Zbiorowość gospodarstw osiągających dochody rolnicze w granicach 90–100% malała także w przedziałach powierzchni 5–20 ha. Mniej przystosowanymi do warunków gospodarki rynkowej są więc mało- i średnio-obszarowe jednostki o charakterze rolniczym, czerpiące dochody głównie ze źródeł rolniczych². Bardziej konkurencyjnymi okazują się zaś być gospodarstwa, nawet o małych zasobach ziemi, rozwijające jednak działalność pozarolniczą. Przy tym zbiorowość tych drugich rośnie nawet w mniejszych grupach obszaru użytków rolnych, jeżeli skala podej-

²Zanikanie grup gospodarstw średnio małych i średnio dużych oraz koncentrację ziemi zaobserwował także W. Józwiak w Niemczech, Austrii i Danii. W. Józwiak (2004): Potencjał produkcyjny i wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych. ZER, z. 4, s. 17.

Tabela 2. Gospodarstwa domowe z użytkownikami gospodarstw rolnych według dochodów z działalności rolniczej w dochodach ogółem

Table 2. The households with user of farms according to the farms incomes from agricultural activity in total incomes

Grupa obszarowa gospodarstw The acreage farms group	Gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą Farms with agriculture activity								
	ogółem total	bez dochodów rolniczych without incomes from farming	gospodarstwa z dochodami rolniczymi the farms with incomes from farming						razem total
			% dochodów z działalności rolniczej w dochodach ogółem the share of incomes from farming in total farms incomes (%)						
			1-10	11-30	31-50	51-67	68-90	91-100	
Struktura gospodarstw w 2002 r.			The percentage of farms in 2002						
1-2	100,0	14,1	55,9	16,5	4,0	1,0	1,4	7,2	85,9
2-5	100,0	6,6	38,9	26,3	10,1	3,1	4,4	10,7	93,4
5-10	100,0	2,3	14,6	21,7	17,1	8,2	15,2	20,9	97,7
10-20	100,0	0,9	4,0	9,1	12,7	9,5	28,8	35,0	99,1
20-50	100,0	0,6	1,5	3,2	6,2	6,0	32,2	50,3	99,4
50-100	100,0	1,2	1,7	3,0	4,5	3,6	23,1	62,9	98,8
> 100	100,0	2,5	2,6	5,2	6,5	4,5	19,8	59,0	97,5
Razem Total	100,0	5,9	28,6	18,8	10,6	5,1	12,0	19,1	94,1
Dynamika liczby gospodarstw, rok 1996 = 100			Dynamics of farms number; 1996 = 100						
1-2	-17,7	525,7	-17,3	-54,3	-47,0	-52,1	-37,8	74,8	-27,9
2-5	-20,7	787,1	713,9	-43,2	-46,8	-54,4	-54,0	10,5	-25,5
5-10	-23,5	907,7	53,7	-17,0	-17,3	-44,7	-54,0	-90,7	-25,1
10-20	-15,5	763,3	62,7	23,9	7,5	-17,6	-61,3	-3,1	-16,2
20-50	25,1	839,1	54,6	61,4	64,1	40,0	-4,5	43,1	24,4
50-100	113,4	976,9	78,0	107,3	121,1	87,2	59,8	142,8	111,5
> 100	58,1	746,2	18,7	48,1	60,9	65,3	37,0	63,8	55,1
Razem Total	-17,8	635,7	1,7	-37,5	-31,2	-38,3	-43,8	7,9	-22,1

Źródło: Opracowanie na podstawie *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego*. GUS, US w Olsztynie. NSPLiM. PSR. Olsztyn 2004.

Source: Own calculation on the basis *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego* (Main lines changes of households with agricultural farms users). Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (National Census of People and Households). PSR 2002 (Common Agricultural Census 2002). GUS (Main Statistical Office), US w Olsztynie (Statistical Office in Olsztyn). Olsztyn 2004.

momowanej aktywności pozarolniczej przyjmuje większe rozmiary. Podobnie mniej przystosowane do warunków rynkowych są też jednostki największe (o powierzchni powyżej 100 ha użytków rolnych) niż z przedziału 50-100 ha. Można oczekiwać, że koncentracja gruntów w gospodarstwach o największej powierzchni w nadchodzących latach nie będzie zachodzić tak dynamicznie, jak w jednostkach dużych (z przedziału 50-100 ha).

PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE CELÓW PRODUKCJI ROLNICZEJ I DOCHODÓW ROLNICZYCH W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

W przestrzennym układzie analizy udziały jednostek z produkcją rolniczą oraz czerpanymi z niej dochodami rosną wraz z przechodzeniem z niższych do wyższych form struktury obszarowej gospodarstw rolnych – do V typu, a następnie nieznacznie się obniżają w VI jej typie (tab. 3). Odsetki gospodarstw bez dochodów z działalności rolniczej przyjęły kształt przeciwny do wyżej opisanego, tzn. maleją do V typu struktury obszarowej, a następnie rosną. Największe liczby gospodarstw rolnych prowadzących produkcję rolniczą oraz osiągających z niej dochody odnotowano w V typie struktury obszarowej, a najmniejsze w jej typie I. Największa liczba jednostek produkcyjnych bez dochodów z działalności rolniczej ma miejsce w I typie struktury, a najmniejsza w V.

Udziały gospodarstw prowadzących działalność rolniczą, analizowane według poziomu dochodów rolniczych i typów struktury obszarowej gospodarstw rolnych, są znacznie zróżnicowane w układzie przestrzennym kraju. W typie I struktury przeważają jednostki z przedziałów o najmniejszym odsetku dochodów z działalności rolniczej w dochodach ogółem, a w V oraz w mniejszym stopniu w VI dominują jednostki o wysokim poziomie tej cechy. Generalnie w województwach o bardziej rozwiniętej strukturze obszarowej w większym nasileniu występują gospodarstwa czerpiące dochody z działalności rolniczej. Odsetek gospodarstw o wyższym poziomie dochodów rolniczych niż 67% wynosił w V typie struktury 41,8%, a w I tylko 10,8%. Bardziej poprawna struktura obszarowa sprzyja więc zapewnieniu przez gospodarstwa rolne odpowiedniego poziomu dochodu rolniczego, zapewniającego warunki życia i rozwoju rodzinom rolniczym.

W układzie analizy według typów struktury obszarowej gospodarstw rolnych odsetki jednostek z produkcją rolniczą, z dochodami z działalności rolniczej oraz bez dochodów z tej działalności rosną wraz z przechodzeniem od niższych do wyższych typów tej struktury – do jej V tego typu, a następnie się obniżają w typie VI. Należy zauważyć, że różnice wartości ich udziałów w poszczególnych typach struktury obszarowej są znaczne. W I jej typie tylko 34,1% jednostek powiązanych z rynkiem prowadzi produkcję rolniczą, a 40% osiąga dochody z działalności rolniczej (tab. 4). Pozytywnym zjawiskiem w województwie o tym typie struktury obszarowej jest niski odsetek gospodarstw rolnych (2,0%) nieosiągających jakichkolwiek dochodów z produkcji rolniczej.

W typie II struktury analizowane wskaźniki przyjęły wartości poniżej przeciętnych występujących w całej zbiorowości gospodarstw rolnych. W typie V struktury w grupie gospodarstw powiązanych z rynkiem 75,5% jednostek prowadzi jednak produkcję rolniczą, a aż 6,0% z nich nie osiąga dochodów rolniczych. Dochody takie czerpie zaś w całej tej zbiorowości 78,9% gospodarstw rolnych, a w przedziale dochodu rolniczego 68–90% aż 97,4%. Grupa województw o V typie struktury obszarowej cechuje się więc największym nasileniem występowania gospodarstw rolnych nastawionych głównie na działalność rolniczą. W tym kontekście pewien dysonans wywołuje duży odsetek jednostek produkcyjnych bez dochodów rolniczych. Stan ten spowodowany jest jednak znacznym poziomem rozwoju działalności pozarolniczej na obszarze województw tworzących omawiany typ struktury obszarowej gospodarstw rolnych.

W typie VI struktury obszarowej gospodarstw rolnych tylko 60,8% jednostek prowadzi produkcję rolniczą, 66,2% czerpie z niej dochody, a 4,5% nie osiąga z niej docho-

Tabela 3. Struktura gospodarstw z działalnością rolniczą w 2002 r. według dochodów z tej działalności w dochodach ogółem i typu struktury obszarowej gospodarstw rolnych
 Table 3. The percentage of farms with agricultural activity in 2002 according to the level of incomes from farming in total farms incomes and the type of farms agrarian structure

Typ struktury obszarowej The type of the agrarian structure	Ogółem Total	W tym gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą In that farms with agriculture activity									
		z produkcją rolniczą with agriculture production	bez dochodów rolniczych without incomes from farming	% dochodów z działalności rolniczej w dochodach ogółem the share of incomes from farming in total farms incomes (%)						z dochodami rolniczymi with incomes from farming	
				1-10	11-30	31-50	51-67	68-90	91-100		
I.	1	100,0	67,1	10,5	29,4	10,8	4,2	1,5	3,1	7,7	56,6
	a	100,0	83,5	4,9	37,4	20,0	7,3	2,2	3,8	7,9	78,6
	b	100,0	84,7	3,9	21,0	16,8	10,5	5,4	10,8	16,2	80,7
	razem total	100,0	84,3	4,3	26,6	17,9	9,4	4,3	8,4	13,4	80,0
	Razem Total	100,0	82,3	4,8	26,8	17,3	9,0	4,1	8,0	12,9	78,1
II.	5	100,0	91,7	4,1	17,7	13,2	9,6	5,3	18,3	23,5	87,6
	b	100,0	84,8	4,0	13,8	10,9	8,9	5,5	17,0	24,7	80,8
	razem total	100,0	87,4	4,0	15,3	11,8	9,2	5,4	17,5	24,3	83,3
	a	100,0	75,8	7,0	21,6	12,6	7,1	3,0	8,0	16,4	68,7
	6	100,0	79,0	5,1	13,2	8,9	7,0	3,9	13,4	27,5	73,9
razem total	100,0	76,4	6,6	19,8	11,9	7,1	3,2	9,2	18,7	69,8	
Razem Total	100,0	83,0	5,1	17,1	11,8	8,3	4,5	14,1	22,0	77,9	
Ogółem Total	100,0	82,9	4,9	23,7	15,6	8,8	4,2	9,9	15,8	78,0	

Źródło: Opracowanie na podstawie *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego*. US w Olsztynie. NSPLiM. PSR 2002. Olsztyn 2004.

Source: Own calculation on the basis *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego* (Main lines changes of households with agricultural farms users). Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (National Census of People and Households). PSR 2002 (Common Agricultural Census 2002). GUS (Main Statistical Office), US w Olsztynie (Statistical Office in Olsztyn). Olsztyn 2004.

dów. W województwach o tym typie struktury gospodarstwa rolne w mniejszym stopniu podejmują także działalność rolniczą i osiągają dochody rolnicze. Powyżej przeciętnego poziomu kształtuje się też w nich odsetek jednostek bez dochodów z produkcji rolniczej i bez jakiegokolwiek działalności gospodarczej.

Tabela 4. Udziały gospodarstw produkujących głównie na rynek w 2002 r. według dochodów rolniczych w dochodach ogółem i typu struktury obszarowej gospodarstw

Table 4. The share of farms producing maliny for sale in 2002 according incomes from farming in total incomes of farms and the type of farms agrarian structure

Typ struktury obszarowe The type of the agrarian structure	W tym gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą In that farms with agriculture activity										
	z produkcją rolniczą with agriculture production	bez dochodów rolniczych without incomes from farming	% dochodów z działalności rolniczej w dochodach ogółem the share of incomes from farming in total farms incomes (%)						z dochodami rolniczymi with incomes from farming		
			1-10	11-30	31-50	51-67	68-90	91-100			
I.	1	34,1	2,0	14,7	53,1	79,4	87,1	91,8	67,6	40,0	
	a	25,7	1,6	7,9	30,7	54,4	68,7	74,7	49,8	27,2	
	b	64,4	4,0	23,6	65,0	86,3	92,8	95,2	87,3	67,4	
	razem total	51,4	3,1	16,1	52,0	77,9	88,6	92,1	79,8	53,9	
	Razem Total	50,2	2,9	16,0	52,0	78,0	88,5	92,0	79,2	53,1	
II.	5	a	75,2	7,2	31,3	73,2	90,5	95,2	97,5	93,5	78,4
	b	75,7	5,2	27,3	69,6	90,0	94,7	97,4	92,5	79,2	
	razem total	75,5	6,0	29,0	71,1	90,2	94,9	97,4	92,8	78,9	
	a	57,7	4,5	23,7	64,2	85,1	90,5	94,3	84,2	63,1	
	b	72,3	4,0	22,9	68,1	87,4	94,6	96,2	91,3	77,0	
razem total	60,8	4,5	23,6	64,8	85,6	91,5	94,8	86,4	66,2		
Razem Total	70,1	5,2	26,5	68,6	88,6	93,9	96,8	90,6	74,3		
Ogółem Total	56,5	3,6	18,4	56,0	81,2	90,4	94,2	84,3	59,8		

Źródło: Opracowanie na podstawie *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego*. GUS, US w Olsztynie. NSPLiM. PSR. Olsztyn 2004.

Source: Own calculation on the basis *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego* (Main lines changes of households with agricultural farms users). Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (National Census of People and Households). PSR 2002 (Common Agricultural Census 2002). GUS (Main Statistical Office), US w Olsztynie (Statistical Office in Olsztyn). Olsztyn 2004.

Ogólna liczba gospodarstw prowadzących działalność rolniczą zmalała w latach 1996–2002 o 4,1% (tab. 5). Największą dynamikę ich ubytku odnotowano w województwach o V typie struktury obszarowej gospodarstw rolnych, w jej I typie miał zaś miejsce ich niewielki przyrost. Wskaźniki dynamiki ubytku gospodarstw rolnych z produkcją rolniczą i z dochodami z tej działalności malały wraz ze wzrostem stopnia polaryzacji

struktury gospodarstw rolnych do V typu struktury obszarowej, by następnie wzrosnąć. W wypadku jednostek bez dochodów rolniczych odnotowano tendencję przeciwną, tzn. liczba gospodarstw rolnych rosła wraz ze stopniem polaryzacji struktury obszarowej do V jej typu, a następnie się obniżyła.

Tabela 5. Dynamika gospodarstw w 2002 r. według zaangażowania w produkcję rolniczą, dochodów z działalności rolniczej i typu struktury obszarowej gospodarstw

Table 5. The dynamic of farms number in 2002 according to engagement in agriculture activity, the share of incomes from farming and acreage farm structure

Typ struktury obszarowej The type of the agrarian structure		Gospodarstwa Farms										
		prowadzące działalność rolniczą				powiązane z rynkiem			produkujące na potrzeby własne			
		ogółem total	z produkcją rolniczą with agriculture production	bez dochodów rolniczych without incomes from farming	z dochodami rolniczymi with incomes from farming	z produkcją rolniczą with agriculture production	bez dochodów rolniczych with incomes from farming	z dochodami rolniczymi with incomes from farming	z produkcją rolniczą with agriculture production	bez dochodów rolniczych with incomes from farming	z dochodami rolniczymi with incomes from farming	
I.	1	0,1	-27,5	337,0	-37,2	0,8	770,4	-0,0	-36,7	332,6	-49,8	
	a	-3,0	-16,1	664,3	-20,5	9,2	763,2	8,9	-22,3	662,9	-27,8	
	b	-5,3	-17,9	726,1	-21,4	-0,7	863,2	-1,0	-37,5	721,2	-44,8	
	razem total	-4,5	-17,3	700,9	-21,1	0,8	840,9	0,6	-30,5	697,1	-37,0	
	Razem Total	-4,2	-18,1	595,3	-22,3	0,8	831,3	0,5	-31,1	590,1	-38,2	
II.	5	a	-7,7	-14,1	849,6	-17,6	-1,6	1235,5	-2,0	-38,0	828,8	-47,9
	b	-5,3	-17,0	792,9	-20,5	-7,0	968,9	-7,2	-37,8	784,9	-48,6	
	razem	-6,2	-15,9	813,8	-19,4	-4,9	1077,7	-5,2	-37,9	801,0	-48,3	
	6	a	-0,0	-19,1	692,2	-25,9	-7,4	1023,2	-8,0	-31,0	681,3	-44,4
	b	-2,9	-19,0	580,0	-23,7	-9,0	1428,6	-9,3	-37,0	564,5	-50,1	
razem total	-0,6	-19,1	671,8	-25,4	-7,8	1068,3	-8,4	-32,0	659,8	-45,4		
Razem Total	-4,1	-17,1	733,4	-21,7	-5,9	1073,4	-6,3	-35,2	720,4	-46,9		
Ogółem Total	-4,1	-17,8	635,7	-22,1	-1,9	931,2	-2,3	-32,1	627,8	-40,2		

Źródło: Opracowanie na podstawie *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego*. GUS, US w Olsztynie. NSPLiM. PSR. Olsztyn 2004.

Source: Own calculation on the basis *Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego* (Main lines changes of households with agricultural farms users). Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (National Census of People and Households). PSR 2002 (Common Agricultural Census 2002). GUS (Main Statistical Office), US w Olsztynie (Statistical Office in Olsztyn). Olsztyn 2004.

Największą dynamikę ubytku gospodarstw rolnych bez dochodów z działalności rolniczej w grupie jednostek powiązanych z rynkiem odnotowano w typie V, a następnie VI struktury obszarowej. W województwach o typach struktury I i II nastąpił przyrost gospodarstw z produkcją rolniczą. Podobny układ wielkości zaistniał w zbiorowości jednostek z dochodami rolniczymi. W wypadku zaś gospodarstw rolnych bez dochodów z produkcji rolniczej ich dynamika była tym większa, im wyższy był stopień spolaryzowania struktury obszarowej gospodarstw. Tak więc w zbiorowości gospodarstw rolnych powiązanych z rynkiem w województwach o bardziej spolaryzowanej strukturze obszarowej bardziej dynamicznie przyrastała liczba jednostek bez dochodów z działalności rolniczej, a wolniej malała tych z produkcją rolniczą oraz z dochodami z takiej działalności.

Zbiorowość gospodarstw rolnych produkujących na potrzeby własne, prowadzących działalność rolniczą i z dochodami z tej aktywności, najdynamiczniej malała w województwach o I i V typie struktury obszarowej, najwolniej zaś w jej typie II. Liczba jednostek nieosiągających dochodów z działalności rolniczej rosła, podobnie jak w grupie gospodarstw rolnych powiązanych z rynkiem, wraz ze wzrostem polaryzacji struktury obszarowej do V jej typu, by następnie nieznacznie zmaleć.

Tabela 6. Struktura gospodarstw prowadzących działalność rolniczą w 2002 r. według celów produkcji rolniczej i typu struktury obszarowej gospodarstw

Table 6. The percentage of farms dealing with agricultural production in 2002 according to the aims of agricultural production and the type of agrarian farms structure

Typy struktury obszarowej gospodarstw The type of the agrarian structure	Gospodarstwa produkujące: Farms dealing with forming for:			Ogółem Total
	wyłącznie na potrzeby własne exclusively for households consumption	głównie na potrzeby własne mainly for households consumption	głównie na rynek mainly for sale	
1	40,6	39,3	20,1	100,0
a	40,4	41,1	18,5	100,0
I. 2	10,4	35,5	54,1	100,0
razem total	21,6	37,6	40,8	100,0
Razem I Total I	23,3	37,7	38,9	100,0
a	8,7	33,3	58,0	100,0
5	10,1	28,0	61,9	100,0
razem total	9,5	30,2	60,3	100,0
II. a	22,1	39,8	38,1	100,0
6	16,9	30,7	52,4	100,0
razem total	21,1	38,0	40,9	100,0
Razem Total	14,3	33,4	52,3	100,0
Ogółem Total	20,4	36,3	43,3	100,0

Źródło: Opracowanie na podstawie „Cele produkcji w gospodarstwach rolnych”. NSPLiM. PSR 2002. Warszawa, 2004 r., t. 2, s. 4.

Source: Own calculation on the basis „Cele produkcji w gospodarstwach rolnych”. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (National Census of People and Households). PSR 2002 (Common Agricultural Census 2002). GUS (Main Statistical Office). Warszawa, 2004, tom 2 (v. 2), s. 4 (page 4).

W analizie według celów produkcji rolniczej i typów struktury obszarowej gospodarstw rolnych udziały jednostek produkujących wyłącznie i głównie na potrzeby własne obniżają się wraz ze wzrostem polaryzacji struktury obszarowej, a następnie rosną (tab. 6). W pierwszym wypadku zwiększają się z 40,6% w typie I struktury obszarowej do 9,5% w V, a następnie maleją do 21,1% w jej typie VI. W grupie drugiej odpowiednie wielkości wynoszą 39,3, 30,2 i 38,0%. Odsetki jednostek produkujących głównie na rynek wykazują tendencję odwrotną do wyżej opisanej i rosną wraz ze stopniem spolaryzowania struktury obszarowej z 20,1% w I do 60,3% w V i maleją do 40,9% w VI. Należy zauważyć, że w typie V struktury obszarowej jest tylko trzy razy więcej gospodarstw rolnych powiązanych z rynkiem, a w VI dwa razy więcej niż w typie I. Udział rolnictwa rynkowego w województwie o I typie struktury obszarowej (śląskim) jest bardzo mały. Relatywnie niski jest też w województwach o najbardziej spolaryzowanej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych.

WNIOSKI

Z przeprowadzonych analiz wynika, że gospodarstwami rolnymi nadstawionymi w największym stopniu na działalność rolniczą są te o zasobach ziemi w granicach 7–50 ha. Jednostki mniejsze częściej podejmują działalność wyłącznie pozarolniczą, a o powierzchni powyżej 50 ha – rolniczą łączoną z pozarolniczymi formami aktywności gospodarczej. Im więc większy obszar zasobów ziemi rolniczej, tym wyższy udział jednostek wytwarzających głównie na rynek i mniejszy produkujących na potrzeby własne.

W latach 1996–2002 nasileniu uległ proces zaprzestawania produkcji rolniczej i czerpania dochodów z takiej działalności w gospodarstwach o małych zasobach ziemi. Zjawisku temu towarzyszył wysoki przyrost liczby jednostek bez dochodów z działalności rolniczej w całym zakresie skali obszarowej użytków rolnych. Najczęściej występował on jednak w małoobszarowych gospodarstwach rolnych.

Największą dynamikę ubytku wykazują gospodarstwa rolne o małym i średnim obszarze, przeciętnym udziale dochodów rolniczych w dochodach ogółem i produkujących głównie na potrzeby własne. Liczba jednostek podejmujących produkcję głównie na rynek zmniejszyła się nieznacznie. Jednak i w tej grupie najbardziej dynamicznie przyrastała liczba jednostek o niskim udziale dochodów rolniczych w dochodach ogółem (jednostek samozaopatrzeniowych). Najbardziej dynamicznie rozwijają się więc gospodarstwa podejmujące różne formy aktywności pozarolniczej. Obszar użytków rolnych i cele produkcji rolniczej nie tylko determinują intensywność i rodzaj prowadzonej działalności, ale także poziom i rodzaj uzyskiwanych dochodów.

W analizowanych latach obserwowano zjawisko dywersyfikacji działalności rolniczej gospodarstw rolnych. Częściej występowało ono w jednostkach o mniejszym oraz największym obszarze.

Negatywnym zjawiskiem obserwowanym w ostatnim czasie jest brak osiągnięcia przez gospodarstwa rolne o znacznym areale zasobów ziemi dochodów z działalności rolniczej. W tym wypadku trudno jest bowiem mówić o produkcji rolniczej na samozaopatrzenie. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy więc upatrywać raczej w zaniku produkcji rolniczej w tych jednostkach, złym nimi zarządzaniu lub w ich użytkowaniu ze względu na inne

cele niż prowadzenie produkcji rolniczej. Motywem do posiadania gruntów może być np. cel tezauryzacji ich wartości. Nie można jednak wykluczyć, że część gospodarstw rolnych nie rozpoczęła jeszcze działalności rolniczej, gdyż została utworzona np. na gruntach zakupionych. Zagadnienia te wymagają dalszych obserwacji.

W układzie przestrzennym analizy można wyodrębnić cztery grupy województw charakteryzujących się różnym poziomem rozwoju rolnictwa i dostosowania do warunków gospodarki rynkowej. Są to województwa o rolnictwie wysoko rozwiniętym pod względem produkcyjnym (typ V), niskim poziomie rozwoju rolnictwa (typ II), poprawnie ukształtowanej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych i dynamicznie rozwijającej się działalności przetwórczej (typ VI) oraz z rolnictwem zanikającym (typ I). Najbardziej pozytywne zmiany w rolnictwie pod względem rozwoju zachodzą w pierwszej grupie województw. W grupie trzeciej z dużą intensywnością występują jednostki o znacznych zasobach ziemi, wysokiej efektywności produkcji i rozwiniętej działalności pozarolniczej. Grupa druga cechuje się jednak rolnictwem tradycyjnym i małą dynamiką przemian strukturalnych. W grupie czwartej województw znaczący odsetek jednostek produkcyjnych jest wyłączany z produkcji rolniczej. W tym typie struktury występują też głównie gospodarstwa samozaopatrzeniowe.

W układzie analizy według typów struktury obszarowej udziały jednostek z produkcją rolniczą, dochodami z produkcji rolniczej oraz bez dochodów z tej działalności rosną wraz z przechodzeniem od niższych do wyższych jej typów. Stopy ubytku gospodarstw rolnych z produkcją rolniczą i z dochodami z tej działalności maleją w odwrotnym kierunku. Tak więc bardziej dynamiczne i pozytywne zmiany w charakterze działalności rolniczej zachodzą w regionach o bardziej poprawnej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych.

Mniej przystosowane do warunków gospodarki rynkowej są mało- i średnioobszarowe jednostki produkcyjne o charakterze wybitnie rolniczym, czerpiące dochody głównie ze źródeł rolniczych. Bardziej konkurencyjnymi, co potwierdza postawioną na początku opracowania hipotezę roboczą, okazują się zaś być gospodarstwa rolne rozwijające działalność pozarolniczą. W warunkach gospodarki rynkowej wyższą dynamikę rozwojową rolnictwa wykazują też regiony o bardziej poprawnej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych. Zasoby ziemi w dalszym ciągu w dużym stopniu determinują kierunek i dynamikę rozwojową gospodarstw rolnych.

PIŚMIENNICTWO

- Cele produkcji w gospodarstwach rolnych. NSLiM. PSR 2002. Warszawa, marzec 2004.
- Chmielewska B., 2002: Samozaopatrzenie w rolnictwie. Studia i Monografie, nr 110. IERiGŻ, Warszawa.
- Józwiak W., 2004: Potencjał produkcyjny i wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych. ZER, z. 4, s. 3–18.
- Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. GUS, US w Olsztynie. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny 2002. Olsztyn 2004.

- Paszkowski S., 2005: Znaczenie pozarolniczej działalności gospodarczej w dochodach gospodarstw domowych w Polsce. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, Nr 57, s. 71–84.
- Paszkowski S., 2005: Procesy polaryzacji funkcjonalnej i dochodowej gospodarstw rolnych w warunkach gospodarki rynkowej. *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia*, Nr 4, s. 59–67.
- Sikorska A., 2003: Gospodarstwa socjalne w strukturze społeczno-ekonomicznej wsi. *Studia i Monografie*, nr 117. IERiGŻ, Warszawa.
- Szemberg A., 2003: Indywidualne gospodarstwa rolne w świetle statystyki GUS z 2002 roku. *Przeгляд regionalny. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy*, z. 487. IERiGŻ, Warszawa.
- Szymański W., 1996: Makroekonomiczne bariery przemian strukturalnych w rolnictwie. *Możliwości i sposoby ich łagodzenia. Strategiczne problemy rozwoju polskiego rolnictwa*. PBZ 38-05, nr 11, IERiGŻ, Warszawa.
- Woś A., 2003: Szanse i ograniczenia przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa. *Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy*. Nr 491.

THE IMPACT OF ACREAGE AND SPATIAL DIFFERENTIATION OF THE FARMS ON ECONOMIC ACTIVITY AND INCOMES FROM FARMING IN POLAND

Abstract. The paper presents some changes in sector of individual farms in Poland under conditions of market-oriented economy. In the population of all farms is possible to observe the dynamic increase of a farms group without farming activity, and not getting incomes from agricultural productions. As a positive result of changes ones can treat the increase of farms linked to agricultural markets, characterized by higher acreage of farms than other and greater engagement in getting incomes from agriculture. The searches show also the space differentiation of regions in the scope of agricultural production purposes. It is possible to isolate four groups of voivodeships; one with high developed agriculture, second with low developed agriculture, third with well developed agrarian structure and non agricultural economic activity, and fourth with declining agriculture.

Key words: The aims of agricultural production, incomes of farms, land resources, farms, gospodarstwa samozaopatrzeniowe, processing activity, non agricultural activity, acreage farms structure, farms' selfsupply

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.06.2007